

ИСТОРИЈСКОПРАВНИ И УПОРЕДНОПРАВНИ ПОГЛЕД НА КРИВИЧНО ДЕЛО КРАЂЕ СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА *FURTUM* У РИМСКОМ ПРАВУ

Аїсїракиї: У раду се исиїиује у којој се мери римски деликїт *furtum* може уїоређиваїи са крађом коју їознаје важећи Кривични законик Републике Србије. На їочейїку їексїа садржан је країак исиїоријски осврїї на деликїт крађе, їри чему је їосебан акценаїї сїављен на римски *furtum*. Такође, у раду се размаїирају и друїа сродна кривична дела као шїїо је разбојнишїиво, разбојничка крађа, уїїаја и друїа имовинска кривична дела. Анализирају се сличносїи и разлике у односу на консїїрукије које се налазе у архаичним и сїїарим їравима. Посебно је образложена чувена формална рїїу-ална їреїраїа, *quaestio lance et licio*. Циљ рада је да укаже на значај римскої їрава за каснији развој кривичної їрава, односно за їїео-ријско уобличавање и инкриминисање їојединих дела.

Кључне речи: крађа, Кривични законик Републике Србије, разбојништво, римско право, *furtum*, *quaestio lance et licio*.

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

„Крађа спада у кривична дела која су постојала у свим временима и правним порецима.”¹ Према статистици Апелационог суда у Београду, највећи број предмета који је решаван по жалбама током претходних пет година јесу кривична дела против имовине од којих је најучесталије дело тешке крађе.² Када се тешкој крађи придодају обична крађа, разбојничка крађа,

* Студент друге године основних академских студија, Универзитет у Београду – Правни факултет, unapst@gmail.com

1 И. Вуковић, *Коментїар кривичних дела їроїив имовине*, Јавно предузеће Службени гласник, Београд 2023, 17.

2 Десет најчешћих кривичних дела у Србији, <https://www.politika.rs/sr/clanak/543846/Deset-najcescih-krivicnih-dela-u-Srbiji-teska-krada-na-prvom-mestu-slede-trgovina-drogom-i-razbojnistvo>, 12. април 2024.

разбојништво, утаја, превара и изнуда, јасно је да у пракси овај вид деликата има очигледни примат. Оваква данашња статистика наилази на многе правилности са догађањима из старих цивилизација у којима је услед ратова, велике друштвене раслојености или немаштине често вршен деликт крађе.

Тада, у римској држави, због постојања уског круга инкриминисаних дела³ и слабе развијености кривичног права, крађа и разбојништво су представљале извор деликтних облигација (*delicta privata*). Додуше, од времена принципата ови приватни деликти су алтернативно могли бити кажњавани као кривична дела (*delicta publica, crimina*).⁴ „Крађа је не само извор облигације (на двоструку, троструку, четвороструку вредност ствари), већ и основ за кривично гоњење, али тек од времена Суле и то најпре за крађу са употребом оружја, а касније за још неке друге теже случајеве. Сопственик је могао да бира између имовинске и кривичноправне санкције, с тим што је вероватније да ће против сиромашног лопова пре употребити кривичноправну тужбу, јер има мало наде да ће моћи да наплати имовинску санкцију.“⁵

Квалификовање римског *furtum*-а као деликта јавног и приватног права је полазна основа. Ипак, римски деликт који се најчешће преводи као крађа, поред многих сличности, познаје и многе особености у односу на дефиницију коју даје Кривични законик Републике Србије. Такође, ради бољег разумевања крађе важно је осврнути се на друге правне системе истог периода.

2. ИСТОРИЈСКО-УПОРЕДНИ ПОГЛЕД НА КРИВИЧНО ДЕЛО КРАЂЕ

На поднебљу Месопотамије око 1750. године п.н.е. донет је Хамурабијев законик који представља најпознатији законик Старог Истока. Клинописни зборник Вавилонског царства казуистички решава спорна правна питања у држави, а одликује га брутални систем санкција, у коме доминирају смртна казна, талион и сакаћење. Неразвијеност старовековног законика се огледа у његовој систематизацији и неравноправном примењивању. Тако, други део (чланови 6-126) бави се стварним и облигационим правом и неким кривичним делима против имовине⁶, не прави разлику између грана јавног и приватног права. Оно што додатно отежава проналазак правилности у систематизацији јесте то да се деликт крађе помиње на неколико места у

3 Тако су законодавства све до XX века познавала мали број инкриминација, те непознавање закона не извињава (*ignorantia legis non excusat*), И. Вуковић, *Кривично право ојштин гео*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд 2022, 254.

4 М. Полојац, *Римско право порекло и темељи приватној права*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд 2023, 291.

5 О. Станојевић, *Римско право*, Досије, Београд 2002, 315.

6 В. Станимировић, *Хрестоматија за ујоредну правну традицију*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд 2020, 31.

четвртом одељку који се односи на кривично право. „Ако човек украде рало за разбијање крупног грумења земље или дрљачу, нека плати 3 шекела сребра (члан 260).”⁷

Неједнакост људи пред законом, као последица друштвене раслојености, одликује различито кажњавање, у зависности од друштвеног положаја, за исто кривично дело. „Ако човек украде вола, овцу, магарца, свињу или чамац, ако они припадају било боговима било двору, платиће тридесетоструко; ако припадају једном мушкениу накнадиће десетоструко (њихову вредност); ако лопов нема шта да понуди, нека буде убијен (члан 8).”⁸ Међутим, треба имати у виду да је то одлика и многих каснијих закона Старог века. Примена принципа објективне одговорности указује на заосталост кривичног права тог времена. Било која особа која би извршила извесни деликт, без обзира на субјективне околности, односно на то да ли постоји кривица, да ли је дело извршено намерно или нехатно, би била кажњена.⁹ Такође, закон је познавао квалификаторне околности које би крађу учиниле тежом, те би уследила знатно строжа санкција. Смртна казна чека оног ко краде за време пожара, украде туђе дете или проваљује у туђу кућу.¹⁰ Лакши видови крађе су се углавном санкционисали имовински, а отежавајућу околност би представљало да је украдена ствар у јавној својини (посебно нешто из храмовске или дворске имовине), услед чега би уследила смртна казна.

Занимљиве одредбе, кад се ради о крађи, садрже и други закони са простора Месопотамије. Збирка закона Средњег асирског царства, познаје нарочито занимљиве одредбе, које се воде под називом Коментар о правима и дужностима жена. „Ако је човек или болестан или је умро, а његова супруга украде нешто из његове куће и то да било мушкарцу, било жени, или било ком другом, они нека убију човекову супругу као и примаоца (украдених ствари).”¹¹ Такође, сликовите одредбе се могу наћи у заосталијем Хетитском закону који познаје разноврсне случајеве крађе. „Ако неко украде две или три кошнице пре је остављан као плен пчелама, а сада даје 6 шекела сребра. Ако украде једну кошницу, а у њој нема пчела даје 3 шекела сребра (члан 92).”¹² Интересантно је да постоји одредба која кажњава лопова, пре него што изврши крађу, односно уочљива је кажњивост фазе покушаја кривичног дела. У члану 93 стоји „ако слободан човек буде ухваћен у крађи пре него што уђе даје 12 шекела сребра.”¹³

Египћани су живели у једном нединамичном друштву које се споро трансформисало, а организација власти је била религијски оденута.

7 *Ibid.*, 71.

8 *Ibid.*, 38.

9 С. Аврамовић, В. Станимировић, *Ујоредна љравна љрадиција*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд, 2016, 77.

10 *Ibid.*, 78.

11 Члан А3, В. Станимировић, *op. cit.*, 78.

12 *Ibid.*, 97.

13 *Ibidem.*

Недостатак правних текстова је последица спорости друштвеног развоја, али томе је допринела и осетљивост материјала на коме се писало. Крађа се класификовала као тешко кривично дело, нарочито она из гробница¹⁴, што је очекивано јер скуп норми који су Египћани поседовали, тзв. „Књига мртвих”, полагао се заједно са покојником у саркофаг.

Библија, то јест Стари завет, дала је велики допринос многим гранама права. Ово историјско дело имало је утицај на касније формирање многих правних норми. У Другој књизи Мојсијевој, *Exodus*, то јест Излазак, налазе се „десет светијех заповести”, од којих једна гласи „не кради”¹⁵.

Атина, као седиште специфичног грчког схватања, где су приватни и јавни интереси тесно повезани, препушта слободној оцени грађана да ли ће неку радњу третирати као кривично дело или не. Стога не чуди да се основно кривично дело против имовине третира као приватни деликт. Исто важи и за дело разбојништва где се опет примењује само приватно гоњење.¹⁶

3. FURTUM У РИМСКОМ ПРАВУ И ЊЕГОВ ОДНОС СА КРИВИЧНИМ ДЕЛОМ КРАЂЕ

„Кривична дела против имовине спадају у класична дела која познају сва кривична законодавства.”¹⁷ Данас се сврставају у грану јавног права јер обухватају дела која представљају опасност за целокупну заједницу. Међутим, *furtum* се у класичном римском праву превасходно означава као цивилни имовински деликт приватног права. *Furtum* је обухватао више противправних радњи предузетих у намери стицања имовинске користи које данас означавају више засебних кривичних дела. Римљани су појам *furtum* етимолошки извели од речи *furvum* (тамно, црно), иако је сигурно да реч води порекло од глагола *ferre* који значи носити, односити.¹⁸ Стога се реч латинског порекла најчешће преводи као крађа. Чувена је дефиниција крађе правника Павла: „Крађа је деловање на ствар са намером да се стекне недозвољена корист од саме ствари, њене употребе или државине“ (D.47.2.1.3.).¹⁹ Из дате дефиниције, види се да је римски појам овог деликта одређен знатно шире

14 Данас људски леш може бити само изузетно украден, ако има неку имовинску вредност, као што примера ради имају скелети и мумије у неком музеју или тела завештана у институту за анатомију. Ван тих ситуацију, радиће се о нарушавању пијетета, које се по правилу квалификује као кривично дело повреде гроба (члан 354. КЗ), И. Вуковић (2023), *op. cit.*, 23.

15 В. Станимировић, *op. cit.*, 137.

16 С. Аврамовић, В. Станимировић, *op. cit.*, 123.

17 Н. Делић, *Кривично право посебни гео*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд 2023, 185.

18 А. Ромац, *Rimsko pravo*, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 1981, 343.

19 *Furtum est contrectatio rei fraudulosa lucri faciendi gratia vel ipsius rei vel etiam usus eius possessionisve. Quod lege naturali prohibitum est admittere* (D.47.2.1.3.).

у односу на кривично дело савременог права. Данас се крађа дефинише као одузимање туђе покретне ствари и она се разликује од утаје и проневере. „Ко туђу покретну ствар одузме другом у намери да њеним присвајањем себи или другоме прибави противправну имовинску корист, казниће се новчаном казном или затвором до три године.”²⁰ „Утаја и проневера су два деликта настала из крађе.”²¹ Дакле, деликт угрожавања туђе имовине познаје сличности, али приметне су и многобројне разлике у односу на конструкцију коју даје Кривични законик.

У римском праву предмет крађе, односно одузимања, не морају бити само покретне ствари, како је то данас правило, него и заузимање непокретности²², присвајање ствари коју појединац већ има у детенцији (притежању), противправно коришћење ствари, па чак и одузимање властите ствари.²³ *Furtum rei*, као најчешћи вид крађе, постоји када неко туђу ствар однесе у намери да ствар присвоји. Код *furtum rei*-а се могу подразумевати како данашња крађа тако и утаја, јер из римске дефиниције немамо сазнање да ли се ствар налази код власника или фактичког држаоца, а управо је то елемент који диференцира ова два кривична дела. „Ко у намери да себи или другом прибави противправну имовинску корист, присвоји туђу покретну ствар која му је поверена, казниће се затвором до две године и новчаном казном.”²⁴ Уколико би неко употребљавао туђу ствар без сагласности власника, постојала би крађа употребе – *furtum usus*. Такав случај би била ситуација када, пошто је склопљен уговор о послузи, послугопримац ствар која је предмет уговора користи у друге сврхе од оне уговорене. На пример, ако узме на послугу коња ради шетње, па одјаше њиму далеко, или с њим оде у рат (Гај, Институције, 3.196).²⁵ Овај деликт, био би насличнији данашњем кривичном делу злоупотребе поверења, иако се код *furtum usus*-а јасно не види намера прибављања противправне имовинске користи.²⁶ Следећи вид крађе представља *furtum possessionis*, другачије, крађа државине. Тиче се одузимања властите ствари, где се може украсти чак и сопствена ствар у

20 Кривични законик Републике Србије – КЗ, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019, чл. 203. ст. 1.

21 О. Станојевић, *op. cit.*, 315.

22 Цар Јустинијан је укинуо овакав вид крађе, А. Ромас (1981), 343. Данашњи Кривични законик регулише посебне деликте и то Противправно заузимање земљишта (члан 218. КЗ) и Противправно усељење (члан 219. КЗ) која потпадају у одељак кривичних дела против имовине.

23 А. Ромас (1981), 343.

24 Члан 207. КЗ.

25 М. Полојац, *op. cit.*, 298–299.

26 „Ко заступајући имовинске интересе неког лица или старајући се о његовој имовини злоупотреби дата му овлашћења у намери да тиме себи или другом прибави имовинску корист или да оштети лице чије имовинске интересе заступа или о чијој се имовини стара, казниће се новчаном казном или затвором до три године” (члан 216. став 1. КЗ).

случају одузимања ствари која се налази у државини заложног повериоца, као и присвајање властите ствари која се налази у детенцији неког лица.²⁷

Такође, поред општег појма крађе из члан 203 став 1 Кривичног законика, у Посебном делу постоји и неколико њених посебних облика (шумска крађа [члан 275], крађа оружја и дела борбеног средства [члан 414] и противправно одузимање ствари од убијених [члан 379]).²⁸ Исто, иако спада у кривична дела против службене дужности, треба разликовати и проневеру. „Ко у намери да себи или другом прибави противправну имовинску корист присвоји новац, хартије од вредности или друге покретне ствари које су му поверене у служби или на раду у државном органу, установи или другом субјекту који не обавља привредну делатност, казниће се затвором од шест месеци до пет година.”²⁹ Основна разлика између крађе и проневере је што је код крађе радња извршења одузимање, док је код проневере присвајање. При томе, проневеру извршилац може починити једино на радном месту.³⁰ Ипак, у оба случаја се ради о покретним стварима.

Закон XII таблица је у осмој таблици, која се односи на деликте, казуистички санкционисао различите случајеве крађе ствари. Најтежи облик, крађа ноћу, кажњавао се без процедуре, на лицу места, а оштећеном је било дозвољено да убије лопова.³¹ Слично је важило за случај крађе дању уз употребу оружја. Жртви крађе била је дозвољена примена самопомоћи, односно право да убије лопова ако претходно виком сазове суседе.³² Остали облици флагрантне крађе (када је лопов ухваћен *in flagranti*), који се нису одвијали ноћу и с оружјем, али где је лопов затечен у току извршења дела (*furtum manifestum*), кажњавали су се новчаном казном у четвороструком износу украдене ствари. Ако је *furtum* учинио роб, био је бичеван и бачен с Трапејске клисуре.³³ Питање када се може сматрати да је лопов ухваћен на делу било је предмет дискусије међу римским правницима: „Крађа ухваћена на делу постоји када је лопов ухваћен док је крао. По некима је ово случај онда када је лопов ухваћен на месту где је извршио крађу, као када су украдене маслине из маслињака или грожђе из винограда, а лопов је још у маслињаку или винограду, или ако је у кући извршена крађа, а лопов је још у кући. Други сматрају да је крађа ухваћена на делу још и онда када је лопов ухваћен док је носио ствар на место где је желео да је склони, а

27 М. Полојац, *op. cit.*, 299.

28 И. Вуковић (2023), *op. cit.*, 18.

29 Члан 364. КЗ

30 „У судској пракси се наглашава да за кривично дело није релевантно да ли је извршилац приликом предузимања радња извршења био у радном односу или не, већ да ли му је било фактички поверено вршење одговарајућих послова који укључују новац, хартије од вредности или друге покретне ствари (ВС у Нишу Кж. 533/14).” Н. Делић, *op. cit.*, 449.

31 Закон XII таблица, 8.12. – SI NOX FURTUM FAXSIT, SI IM OCCISIT, IURE CAESUS ESTO.

32 М. Полојац, *op. cit.*, 26.

33 А. Ромас, *Rimsko pravo, op. cit.*, 343.

неки чак и онда док је имао ствар код себе, али ово последње мишљење није било прихваћено...“ (Гај, Институције, 3.184).

Према Кривичном законуку за покушај се кажњавају кривична дела чија је прописана казна затвора пет година или тежа, или тамо где то закон изричито предвиђа (члан 30.). Стога, код крађе, према посебној одреби (члан 203. став 2.) покушај је кажњив, иако то не би било према запрећеној казни. За покушај крађе се претпоставља да је претходно притежање прекинуто, али да није засновано властито притежање. Тако би се сматрало да је џепарош ухваћен у покушају онда кад извуче новчаник из џепа, те га следећег тренутка полицајац ухвати за руку. Дакле, сматра се да је граничник покушаја и довршења дела заснивање мирног притежања.³⁴

Данас би се тако квалификована крађа, односно крађа која је извршена на нарочито опасан начин или употребом оружја, сврставала у облик тешке, а не основне крађе. Тешка крађа из члана 204. Кривичног законика постоји ако је приликом вршења основног облика³⁵ остварена нека од више алтернативно прописаних квалификаторних околности, које се односе на начин извршења крађе, вредност украдене ствари, посебна својства или намену украдене ствари или чињеницу да је крађа извршена од стране организоване криминалне групе или од стране лица које је при себи имало оружје или оруђе ради напада или одбране.³⁶ Запрећена казна је за све видове тешке крађе строжа, а ставом 3. предвиђена и крађа културних добара. Иако живимо у време када приватна својина има примат над јавном, може се уочити да је оваква квалификаторна околност надживела промене државног и политичког уређења. Тако у Риму присвајање предмета који припадају храмовима или служе некој општој употреби, није третирано као деликт приватног, већ као деликт јавног права.³⁷

Такође, модерно кривично право познаје институт самопомоћи у виду грађанског хапшења. „Свако може ухапсити лице затечено при извршењу кривичног дела за које се гони по службеној дужности.“³⁸ Такав вид лишења слободе широко је дефинисан, међутим, не постоји дужност грађана да флангатно учиниоца кривичног дела лише слободе.³⁹ Дакле, данашње право познаје вид самопомоћи у случајевима флагрантне крађе у виду грађанског хапшења, али овлашћења која произилазе из тог права нису ни изблиза толико ретрибутивна као у римском праву.

34 И. Вуковић (2023), *op. cit.*, 52.

35 По идеји законодавца у тешку крађу може прерасти само обична, а не и ситна крађа. Ипак извршењем ситне крађе на „нарочито опасан начин“, приликом одмеравања казне би се вредновало као отежавајућа околност, И. Вуковић (2023), *op. cit.*, 59.

36 Н. Делић, *op. cit.*, 197.

37 Ж. Бујуклић, *Римско ѿривајино ѿраво*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2012, 413.

38 Законик о кривичном поступку –ЗКП, *Службени ѿласник РС*, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 – одлука УС и 62/2021 – одлука УС, члан 292.

39 М. Шкулић, *Кривично ѿроцесно ѿраво*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд 2020, 317.

Када се ради о *furtum nec manifestum*-у, тј. о виду крађе када лопов није ухваћен на делу, биле су предвиђене знатно лакше последице. Није лако објаснити зашто постоји толика разлика у кажњавању манифестног и неманифестног лопова. Још је Катон Млађи запазио да су стари Римљани били блажи према лоповима који нису ухваћени на делу него према зеленашима⁴⁰, јер су прве осуђивали *in duplum*, а друге на четвороструки износ. Можда то има везе са назорима ратничких народа, код којих рат, ратни плен, па и отимачина нису незаконити облици добити.⁴¹

Исто важи и за диференцирање дневне и ноћне крађе, које не познаје савремено право, али којем Римљани придају велики значај, толико да постоје и одредбе у Закону XII таблица.⁴²

Поред промена које је доживело кривично дело, ипак постоји неколико елемената који нису мењали своју суштину. Субјективна обележја кривичног дела крађе су директни умишљај и одговарајућа намера. Намера је представа о циљу и она улази у субјективно обележје бића кривичног дела, те код крађе представља онај део законског текста који гласи „у намери да се себи или другоме стекне противправна имовинска корист.” „Са директним умишљајем (*dolus directus*) поступа учинилац који је свестан свог дела и хоће његово извршење (члан 25.)”⁴³ „Кривично дело је учињено са умишљајем кад је учинилац био свестан свог дела и хтео његово извршење или кад је учинилац био свестан да може учинити дело, па је на то пристао.”⁴⁴

У римском праву, да би неко одговарао за *furtum* било је потребно да противправну радњу врши у намери да стекне корист (*lucri faciendi gratia*). Стога, неће постојати крађа ако неко одузме ствар само да би власнику нанео штету или да би постигао неки други циљ (на пример, одведе роба да би га пустио на слободу). Извршилац мора да буде свестан противправности свог дела (*animus furandi*), у супротном, нема крађе (на пример, ако неко одузме туђу ствар верујући да на то има право, зато што сматра, макар и погрешно, да је држалац сам украо од њега или трећег лица).⁴⁵ У савременом праву, свест се огледа у односу на објективна обележја кривичног дела која се подводе под законски опис. „Довољно је да учинилац не зна за само једну околност што улази у овај појам, па да закључимо да у односу на дело као целину његов умишљај недостаје.”⁴⁶ Стога, кад се ради о кривичном

40 Данас је за основни облик зеленаштва из члана 217 став 1 КЗ-а, предвиђена иста санкција, у виду до три године затвора и новчана казна, као и за основни облик крађе.

41 О. Станојевић, *Римско право*, Досије, Београд, 2002, 316.

42 Н. Миловановић, *Furtum у сшаром праву*, Приступни рад из предмета Методи научноистраживачког рада и вештине, Београд, 2019, 10.

43 И. Вуковић (2022), *op. cit.*, 209.

44 Члан 25. КЗ.

45 М. Милошевић, *Римско право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2012, 398.

46 И. Вуковић (2022), *op. cit.*, 203.

делу крађе, не делује умишљајно учинилац који не зна да је у питању ствар, да је покретна, да је туђа или да је одузима.

Импресивно је да, још тада, Римљани праве разлику између умишљаја и намере, иако на први поглед ова разлика није толико уочљива. Намеру тумаче као свест о противправности и користољубљу, односно као намеру да се прибави противправна имовинска корист (*lucri faciendi gratia*), док директни умишљај представља посебан вид зле намере (*dolus*) назван *animus furandi*. У римском праву су видљиви и корени института стварне заблуде, када за *furtum* неће одговарати лице које без зле намере учини радњу одношења ствари, јер се налази у извињивој заблуди.

„Нехат (*culpa*) у односу на умишљај јесте лакши облик, односно нижи степен кривице. Нехат је довољан за постојање кривичног дела само када то закон изричито прописује.”⁴⁷ Законодавац нехат код кривичног дела крађе није учинио кажњивим, те код нетачне представе учиниоца дела нема одговорности за нехат. „*Furtum* не може бити почињен *per lasciviam* и за његов настанак није довољан нехат.”⁴⁸ Отуда, ако неко присвоји туђу ствар верујући да на то има право, на пример оправдано верује да је ствар одбачена, неће постојати овај деликт.⁴⁹ Мада, за украдене ствари које су пронађене након бродолома постојаће одговорност, јер се сматрало да те ствари морају имати власника који је невољно изгубио физичку контролу над њима. Зато ће свако ко их присвоји бити очигледни лопов.⁵⁰

У савременом кривичном праву, крађа не може бити учињена у односу на ствари које су потпуно напуштене, на којима је престала својина престанком фактичке власти, а није успостављена нова државина. *Res nullius* не могу представљати предмет крађе, као ни *res derelictae*.⁵¹ Ипак, изгубљене ствари на којима је престала фактичка власт могу имати значај објекта радње кривичног дела крађе, уколико се детенција испољава у виду субјективног односа према ствари, кроз „активну” вољу да се на ствари поново „влада.”⁵²

4. *RAPINA* И ЊЕН ОДНОС СА РАЗБОЈНИШТВОМ И РАЗБОЈНИЧКОМ КРАЂОМ

Rapina, од речи грабити, отети, првобитно се убрајала у *furtum*, али је у доба грађанских ратова уведена као посебни деликт, односно разбојништво.

47 З. Стојановић, *Кривично право ошшии гео*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд, 2020, 177.

48 О. Вујовић, *Furtum у љрејкласичном љраву*, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица, 2018, 23.

49 Ж. Бујуклић, *op. cit.*, 413.

50 О. Вујовић, *op. cit.*, 23.

51 И. Вуковић (2023), *op. cit.*, 26.

52 Н. Делић, *op. cit.*, 194.

„Разбојништво је насилно одузимање туђе ствари.“⁵³ Основна разлика између разбојништва и крађе је начин извршења кривичног дела. „Док се, наиме, *furtum* врши потајно, скривено, *rapina* се одликује отвореним, насилним нападом и одузимањем ствари. Стога се може рећи да је *rapina*, како по садржају, тако и по настанку, квалификовани облик *furtum*-а.“⁵⁴

Тадашње право не прави разлику између разбојничке крађе и разбојништва, који се данас третирају као одвојена кривична дела. „Ко је на делу крађе затечен, па у намери да украдену ствар задржи, употреби силу против неког лица или претњу да ће непосредно напасти живот или тело, казниће се затвором од једне до десет година.“⁵⁵ Дакле, ово кривично дело подразумева да је извршено кривично дело крађе, да је извршилац крађе затечен и да извршилац крађе у намери да украдену ствар задржи примењује силу или претњу да ће непосредно напасти живот или тело.⁵⁶ Разликује се од кривичног дела разбојништва по томе што се принуда примењује као средство задржавања украдене ствари, након крађе, те сама радња извршења не подразумева употребу силе приликом одузимања ствари. Разбојништво представља право сложено кривично дело, јер се као двоактно кривично дело састоји од крађе и принуде. „Ко употребом силе против неког лица или претњом да ће непосредно напасти живот или тело одузме туђу покретну ствар у намери да њеним присвајањем себи или другом прибави противправну имовинску корист, казниће се затвором од две до десет година.“⁵⁷

Интересантно је да скоро сва криминалистичка правила која важе за разјашњавање разбојништва, важе и за разјашњавање разбојничке крађе. Ипак, мора се истаћи да је разбојништво у својој суштини опасније дело, јер су употреба силе и претње последица чврсте решености разбојника да одузме ствар, док код разбојничке крађе, употребљена сила или претња може да буде плод разноврсних ситуационих фактора, евентуалне збуњености и страха крадљивца.⁵⁸ Дакле, кључна разлика код кривичних дела разбојништва и разбојничке крађе, осим момента упражњавања силе, јесте та да се разбојништво скоро увек планира, док је разбојничка крађа последица ситуационих околности.

5. QUAESTIO LANCE ET LICIO

У римском праву је у најранија времена постојао посебан облик претраживања куће када је постојала сумња да је тамо скривена украдена ствар

53 А. Ромас (1981), *Римско парво*, *op. cit.*, 343.

54 *Ibid.*, 345.

55 Члан 205. КЗ.

56 Н. Делић, *op. cit.*, 205.

57 Члан 206.

58 М. Шкулић, *Криминалистика*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд, 2022, 439.

– *Quaestio lance et licio*.⁵⁹ Реч је о претрази која је највероватније стара колико и сам деликт.⁶⁰ У питању је формални поступак у случају крађе који се помиње у Закону XII таблица. „Уколико би покрадено лице посумњало да се његова ствар налази у нечијој кући, био је обавезан да у присуству сведока, го и опасан само прегачом (по некима концем), и са посудом у рукама, обиђе све просторије у кући.”⁶¹ Практично објашњење оваквог вида претраживања је да спречи могућност лажне оптужбе путем подметања наводно украдених ствари. За случај да је пронађена украдена ствар, лопов, односно власник куће би одговарао за *furtum manifestum*. Законом дванаест таблица није предвиђена било каква могућност истицања приговора да је тако пронађена ствар подметнута од стране припадника друге породице који не живи у дому у коме је ствар пронађена.⁶² То би се могло тумачити као вид данашње објективне одговорности, када би увек одговорно лице био власник куће, без обзира на кривицу. Данас је овакав вид одговорности неприхватљив, јер кривично право почива на начелу да нема казне без кривице. „Казна и мера упозорења могу се изрећи само учиниоцу који је крив за учињено кривично дело.”⁶³ Такође, проблематично код овог вида „кривичне процедуре” је чињеница да ће лице, које не дозволи овај вид претраге, бити третиран као учинилац крађе. Ипак, особи у чијој кући се пронађе украдена ствар стоји на располагању тужба *actio furti oblati*, коју је могао подићи против онога ко је подметнуо ствар. Подметнуту крађу можемо посматрати као несамостални облик фуртума. Може се изнети претпоставка да *furtum oblatum* представља у неку руку зачетак редовног правног лека то јест жалбе, будући да *actio furti oblati* може подићи онај код кога је ствар пронађена, тек након што *actio furti concepti*⁶⁴ укаже на њега као потенцијалног лопова.⁶⁵

Савремено кривично право, самим тим кривично процесно право и криминалистика, као наука која није правна,⁶⁶ у многоне су напредовали, те је поступак откривања, разјашњавања и доказивања кривичних дела постао знатно сложенији. У кривичном поступку за утврђивање чињеница су пре свега важне радње доказивања чији начин спровођења је регулисан одредбама Законика о кривичном поступку.⁶⁷ Подаци који проистичу и

59 А. Ромас, *Rječnik rimskog prava*, Informator, Zagreb, 1983, 280.

60 О. Вујовић, *op. cit.*, 1.

61 Ж. Бујуклић, *Forum Romanum*, Правни факултет Универзитета у Београду и Јавно предузеће „Службени гласник”, Београд, 2006, 441.

62 О. Вујовић, *op. cit.*, 6.

63 Члан 2. КЗ.

64 *Furtum conceptum* је случај када се код осумњиченог пронађе украдена ствар обичном претрагом.

65 Н. Миловановић, *op. cit.*, 19.

66 „Задатак криминалистике је да својим учењима и својим систематским садржајем ефикасно допринесе реализацији циљева кривичног поступка.” М. Шкулић (2022), 27.

67 *Ibid.*, 30.

кривичнопроцесних радњи, чињеничне природе, јесу докази. На њима се темеље кривичноправно релевантни закључци, који се у процесном смислу уобличавају у оквиру одлуке суда, којом се на законски регулисан начин решава предмет кривичног поступка.⁶⁸ Суд је слободан приликом оцене доказа, али не уважава се сваки извор сазнања као доказно средство, те се, као релевантне, не би могле сматрати апсурдне или недовољно проверене методе, попут услуга врачаре или полиграфа. Један од могућих видова прикупљања доказа код кривичног дела крађе јесте претресање за које је неопходно да буду испуњени материјални и формални услови. Материјални услов за претресање стана и других просторија садржан је у вероватноћи да ће се претресањем пронаћи окривљени, трагови кривичног дела или предмети важни за кривични поступак. Формални услов је наредба суда, по иницијативи јавног тужиоца уз његов образложени захтев.⁶⁹

Иако се крађа (члан 203. КЗ), као и кривична дела из чланова 204, 208, 213, 216, став 1-3. и 221. КЗ гоне по службеној дужности, у случају да је извршилац дела у блиском односу са оштећеним, гоњење ће се предузимати по приватној тужби.⁷⁰

Наликује на упечатљиве норме римског права где чланови породице „полажу рачуне” пред својим породичним старешином *pater familias*-ом. Његова власт била је у функцији одржавања породичног континуитета, јер су у Риму постојали морални и религијски обзир.⁷¹

6. ЗАКЉУЧАК

Упоредно-историјски увид у правне системе старог права даје шири контекст развоја кривичног права и њему сродних дисциплина. Освртом на еволутивни развој кривичног дела крађе пружа се могућност анализирања корена идеје, принципа и старих обичаја који су условили даљи развој доктрине. Иако, деликти *furtum* и *rapina* нису били теоријски уобличени, представљају полазну основу за данас инкриминисане имовинске деликте. У старом праву допуштени су били поступци самопомоћи, а неки квалификовани облици крађе кажњавани су убиством лопова, док су у класичном римском праву крађа и разбојништво представљале извор деликтних облигација (*delicta privata*), кажњаване новчаним казнама на двоструку, троструку, четвороструку вредност ствари. Додуше, од времена принципата ови приватни деликти су алтернативно могли бити кажњавани као кривична дела (*delicta publica, riminal*).

68 М. Шкулић (2020), *op. cit.*, 175.

69 *Ibid.*, 245.

70 „За кривична дела из чл. 203, 204, 208, 213, 216. став 1. до 3. и 221. овог законика, ако су учињена према брачном другу, лицу са којим учинилац живи у трајној ванбрачној заједници, сроднику по крви у правој линији, брату или сестри, усвојоцу или усвојенику или другим лицима са којима учинилац живи у заједничком домаћинству, гоњење се предузима по приватној тужби” (члан 222. КЗ).

71 М. Полојац, *op. cit.*, 99.

За Римљане у сфери права деликата није постојала јасна граница између јавног и приватног права. Због тога су се за кривична дела, као и за приватне деликте, изрицале казне, које су код приватних деликата увек биле новчане, чиме је имовинска казна уједно могла подразумевати и накнаду штете.⁷²

Иако је у римском праву знатно шире постављен појам *furtum*-а, подразумевао крађу, утају и проневеру, овај је деликт свакако представљао инспирацију за оно што данас дефинишемо као крађу. У римским текстовима, који су казуистичког карактера, анализирани су многи елементи овог деликта, који су засигурно утицали на даље обликовање у оквиру кривичног права.

Најважнији допринос савременом кривичном праву које је дало римско право, свакако је разликовање намере од умишљаја. Намера прибављања имовинске користи (*lucri faciendi gratia*) као и директни умишљај – *animus furandi*, два су елемента без којих нема крађе.

Quaestio lance et licio је архаичан и сликовит поступак прибављања доказа у најранијем римском праву. Свакако да данас делује апсурдно, али ритуална претрага у обавезном присуству сведока, где лице наго и опасно улази у кућу у којој сумња да се налази његова ствар, представља прве кораке до онога што се данас назива кривична процедура, у складу са изреком *forma dat esse rei*, форма даје суштину ствари.

ЛИТЕРАТУРА

- Аврамовић С., Станимировић В., *Ујоредна њравна ѡтрадиција*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд, 2016.
- Бујуклић Ж., *Римско ѡривајно ѡраво*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2012.
- Бујуклић Ж., *Forum Romanum*, Правни факултет Универзитета у Београду и Јавно предузеће „Службени гласник”, Београд, 2006.
- Вујовић О., *Furtum у ѡрејќласичном ѡраву*, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица, 2018.
- Вуковић И., *Коменѡар кривичних дела ѡројшив имовине*, Јавно предузеће Службени гласник, Београд, 2023.
- Вуковић И., *Кривично ѡраво ојшњи гео*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд, 2022.
- Делић Н., *Кривично ѡраво ѡособни гео*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд, 2023.
- Миловановић Н., *Furtum у сѡаром ѡраву*, Приступни рад из предмета Методи научноистраживачког рада и вештине, Београд 2019.
- Милошевић М., *Римско ѡраво*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2012.
- Полојац М., *Римско ѡраво ѡорекло и ѡемељи ѡривајној ѡрва*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд, 2023.

72 *Ibid.*, 292.

- Romas A., *Rimsko pravo*, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 1981.
- Romas A., *Rječnik rimskog prava*, Informator, Zagreb, 1983.
- Станимировић В., *Хресјомајџија за ујоредну правну традицију*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд, 2020.
- Станојевић О., *Римско право*, Досије, Београд, 2002.
- Стојановић З., *Кривично право ојшији гео*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд, 2020.
- Шкулић М., *Кривично процесно право*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд, 2020.
- Шкулић М., *Криминалистика*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд 2022.

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

Десет најчешћих кривичних дела у Србији, <https://www.politika.rs/sr/clanak/543846/Deset-najcescih-krivicnih-dela-u-Srbiji-teska-krada-na-prvom-mestu-slede-trgovina-drogom-i-razbojnistvo>.

*Una Polojac Stupar**

HISTORICAL AND COMPARATIVE VIEW OF THE CRIME OF THEFT WITH SPECIAL REFERENCE TO FURTUM IN ROMAN LAW

Summary

The paper examines to what extent the Roman delict furtum can be compared with theft recognized by the current Criminal Code of the Republic of Serbia. At the beginning of the text, there is a brief historical review of the tort of theft, with a special emphasis on the Roman furtum. Also, the paper discusses other related crimes such as banditry, robbery, evasion and other property crimes. Similarities and differences in relation to constructions found in archaic and old legal systems are analyzed. The famous formal ritual search, quaestio lance et licio, is explained in particular. The aim of the paper is to point out the importance of Roman law for the later development of criminal law, that is, for the theoretical formulation and criminalization of certain acts.

Keywords: theft, Criminal Code of the Republic of Serbia, banditry, Roman law, furtum, *quaestio lance et licio*.

* Second-year undergraduate student, Faculty of Law, University of Belgrade, unapst@gmail.com.